

ПОЛІТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЧЕХІЇ: ОСОБЛИВИЙ ВИПАДОК СЕРЕД ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН

Автор досліджує суспільно-політичні зміни в сучасній Чехії у контексті постсоціалістичного розвитку країн Центрально-Східної Європи і зазначає, що в регіоні існує до десяти відмінностей демократизації країн; доводить, що специфіка трансформації цієї країни у перехідний до демократії період підтверджує відсутність єдиної оптимальної стратегії на шляху до демократичної політичної системи та ринкової економіки; ці чинники демократії взаємодіють між собою, доповнюють один одного і, в зв'язку з особливостями та специфікою країни, чи перемагають, чи провалюються.

Ключові слова: Чехія, постсоціалістичні країни, демократія, політичні й економічні реформи, трансформація, демократизація.

На початку 90-х рр. XX ст., з переходом до демократії майже всіх країн Центрально-Східної Європи і колишнього Радянського Союзу, третя хвиля демократизації, яка за визначенням провідного американського політолога С.Хантінгтона розпочалась у 70-х рр. минулого століття, отримала нові потужні імпульси. Аналіз практично всіх проблем, пов'язаних з сучасним політичним розвитком цього регіону Європи, вимагає розпочинати дослідження з моменту руйнування Берлінського муру й „оксамитової революції”, яка відбулася у Чехословаччині, а її спокійний на загальний характер згодом став брендом всіх інших мирних революцій, які пройшли восени 1989 р. у країнах Центрально-Східної та Південно-Східної Європи. Вказані події суттєво змінили ситуацію на континенті, яка до того часу визначалась як протистояння між Заходом і Сходом та десятиліттями „холодної війни”. Фундаментальні зрушення в цій частині Європи ще не завершені і, очевидно, ще триватимуть певний час.

Автор поділяє підходи тих вчених, які зазначають, що проблеми суспільно-політичних трансформацій, що постали перед постсоціалістичними країнами, значно відрізняються від звичних проблем тих країн, які здійснили перехід від тоталітаризму чи авторитаризму до демократії на кілька десятиліть раніше. Дехто з вчених нараховує до десяти таких відмінностей. Але, як правило, всі з незмінним переконанням зазначають, що найсуттєвіша – перша відмінність, яка пов'язана з тим, що керівництво постсоціалістичних країн відразу ж розпочало одночасне проведення реформ у політичній системі й економіці, намагаючись здійснити перехід до ринкової економіки та плюралістичної демократії.

Звернемось, наприклад, до вислову відомого німецького політолога К.Оффе, який писав на початку 90-х рр., що „посткомуністична Європа реально переживає „потрійний транзит”, який передбачає не просто демократизацію, але й масштабний перехід до ринкової економіки та розбудову держави. Те, на

що Західна Європа витратила декілька століть (від створення нації-держави до капіталізму, а згодом до демократії), посткомуністичні країни повинні завершити одночасно і впродовж максимально короткого періоду часу” [14, с. 14].

Зазначимо щодо Чехії (до 1993 р. ще Чехословаччини – ЧССР), що розвиток подій у державі, починаючи з 1989 р. і в 90-х рр., повністю відповідає сформульованій Ф.Редером концепції переходу, на яку вказують К.Хендерсон і Н.Робінсон. Так, „оксамитова революція” Чехії згодом переросла у національну, в ході якої виникли дві нові національні держави; відбулася політична революція, яка знищила авторитарний режим у ЧССР; і – економічна революція, в результаті якої і в Чехії, і в Словаччині були створені механізми ринкової економіки. Тож, країна, розпочавши одночасний перехід „від диктатури до демократії”, „від командної економіки... до вільного ринку” і „до національної держави” [12, с.124], виявилася у скрутному становищі, ліквідовуючи тоталітарну спадщину, вирішуючи трансформаційні завдання та проблеми. Крім того, події „оксамитової революції” стали поворотним пунктом у новітній історії Чехословаччини і привели до кардинальних змін у політичних, економічних, ідеологічних орієнтирах суспільного розвитку, зрештою, до поділу на дві незалежні суверенні держави – Чеську Республіку та Республіку Словаччина.

На нашу думку, при аналізі проблем і особливостей політичної трансформації в Чехії, слід наголосити, що існували й інші підходи до розгляду суспільних змін у Чехословаччині. Зокрема, на початку 90-х рр. XX ст. деякі дослідники, звертаючи увагу на багатомірність суспільних перетворень у цій країні, підкреслювали, що мова тут повинна йти не про три, а про чотири революції: про буржуазну революцію, мета якої полягала в створенні ринку і приватної власності, про революції лібералізації і демократизації освіченої частини населення та про революцію реінтеграції у співтовариство західних країн, підтримуване новою буржуазією, більшістю цивільних громадян і військовими, що відчували нагальну потребу в західних технологіях [17, с. 751].

Проблеми співвідношення реформ у політиці й економіці у процесі трансформації постсоціалістичного суспільства та послідовності проведення політичних і економічних реформ, вже тривалий період викликають прискіпливу увагу багатьох західних транзитологів і економістів. Дискусії ведуться здебільшого навколо властивоївсім постсоціалістичним країнам Центрально-Східної Європи і новим державам пострадянського простору суперечності „подвійного переходу” – і до ліберальної демократії, і до ринкової економіки. Частина дослідників схильна до переконання, що

основна маса населення країн ЦСЄ, заперечуючи і відкидаючи соціалістичні режими, дотримувалась і керувалась мотивами, не ідейного чи політичного, а швидше соціально-економічного характеру. Тож, у зв'язку з цим, вважаємо, що саме падіння життєвого рівня, нестабільність матеріально-го становища широких верств населення в умовах економічних реформ викликали в постсоціалістичних суспільствах ЦСЄ розчарування в демократії як політичному режимі. Це розчарування несло в собі значну загрозу, по-перше, різким посиленням антисистемної опозиції правого і лівого спрямування; по-друге, обмеженням демократичних свобод з боку правлячого режиму через можливість масових народних виступів; по-третє, приходом до влади нового авторитарного режиму. Щоб уникнути розвитку подібного сценарію, пропонувалось використати метод шокової терапії для прискорення проходження періоду економічного безладдя або, навпаки, відкласти економічні реформи до того моменту, коли виробництво досягне найнижчої точки падіння. Другий підхід взагалі полягав у переконанні, що необхідно уникнути одночасного проведення політичних і економічних реформ. Вважалось, що досягнути цього можна, якщо обрати один з наступних сценаріїв: економічні реформи проводяться раніше, ніж демократизація; спочатку здійснюються комплексні політичні реформи, і вже лише після їх інституціонального закріплення починаються ринкові перетворення.

Прихильники першого сценарію виходили з того, що економічні реформи вимагають послідовних, рішучих і непопулярних заходів, сильної авторитарної влади. Вказана теза відображала положення консервативного напрямку теорії політичної модернізації 70-х рр. ХХ ст. [2, с.235]. Але в сучасний період цей підхід зазнав серйозної наукової критики, особливо з появою нової модернізаційної парадигми, в якій наголошується на наступних факторах: соціополітичному (пов'язаному з необхідністю вивчення розвитку країн третього світу), інформаційно-політичному (спрямованому на акумуляцію, аналіз інформації, вироблення та надання рекомендацій), ідеологічному (потреба обґрунтування альтернативного до соціалізму розвитку) і теоретичному (спрямованому на вироблення оптимістичної парадигми історичного розвитку). Основні заперечення проти стратегії лібералізації економіки авторитарними методами зводились до наступного: по-перше, більшість авторитарних урядів на практиці не здатні здійснити лібералізацію економіки; по-друге, ті уряди, які можуть провести лібералізацію, втрачають вже в близькій перспективі, імпульси до демократизації [4, с.6-7].

Порівняльний аналіз досвіду країн Європи, Латинської Америки й Азії не дає однозначної відповіді на питання про те, чи ефективний авторитарний шлях економічної модернізації. Водночас не слід виключати можливості успішного послідовного проведення ринкових перетворень при авторитарному режимі, а

згодом лібералізації та демократизації цього режиму. Деякі вчені вважають, що в тривалій перспективі „куністичний” Китай, з його успіхами в створенні ринкової економіки, має не менші, а більші шанси сформувати демократичну політичну систему, ніж держави, в яких куністичний режим зазнав краху, й які не зуміли, поки що, домогтися серйозних економічних успіхів. А.Лінецький пише, що „на цьому фоні діяльність М.Горбачова, який ініціював лібералізацію куністичного режиму в умовах, коли розпочався спад в економічній сфері і при відсутності будь-якого продуманого плану ринкових реформ, виглядає недостатньо теоретично обґрунтованою і практично неефективною” [3, с. 80].

Більшість західних політологів і економістів вважають, що політичні зміни – найважливіша умова для переходу від планової економіки до ринкової. Так, польський дослідник М.Домбовські вказує, що „для країн з перехідною економікою існує досить чітка кореляція між економічними і політичними свободами. В країнах зі зростаючим рівнем демократизації зазвичай економічні реформи рухаються швидше й ефективніше вперед, а в тих країнах, де відбувається протилежний процес – відхід від демократичних стандартів – у кращому випадку загальмовуються економічні реформи, у гіршому випадку... процес повертається назад. Незважаючи на історичний досвід проринкового авторитаризму, в Південно-Східній Азії чи Чилі періоду Піночета шанс на економічний успіх цього варіанту в Росії й інших країнах СНД мало ймовірний. Авторитарні й напівавторитарні режими в посткуністичних країнах не здатні побудувати ефективну і конкурентну ринкову систему” [1, с. 66].

Співвітчизник М.Домбовські, відомий соціолог П.Штомпка вважає, що соціальні зміни у суспільстві викликають насамперед травму. Він писав, що крах куністичного режиму у Східній Європі не міг обійтися без потрясінь, але їх розмір і тривалість у часі для різних країн є різною. Вчений виділив три сфери, на які діє травма. По-перше, вона може бути відчутною на біологічному, демографічному та рівні колективності, проявляючись у вигляді біологічної деградації населення, епідемії, розумових відхилень, зниження рівня народжуваності й зростання смертності тощо. По-друге, травма діє на соціальну структуру. Як приклад, він наводить ситуації політичної анархії, порушення економічного обміну, порушення та розпад інституту сім'ї тощо. По-третє, травма діє на культуру. П.Штомпка наголошує, що така травма найбільш небезпечна, оскільки має велику інерцію, залишаючись у пам'яті наступних поколінь [7, с. 6-14]. Тож, сприймаючи соціальну травму від демократизації як об'єктивну реальність, слід нівелювати її наслідки. Інші польські вчені пишуть про певну ейфорію, характерну для перших років реформ. Так, Х.Доманські і М.Цюлковські вважають початок 90-х „медовим місяцем” переходу до ринкової економіки, тоді як А.Мафесон підкреслює, що ейфорія реформ

пов'язувалася із впевненістю, що все можна зробити за наявності політичної волі [13, с. 38].

Подібної думки дотримуються російські вчені, які, зокрема вважають, що в Росії Б.Єльцин і його прихильники зробили помилку восени 1991 р., втративши час для серйозних політичних змін. Замість того, щоб створити власну політичну партію, відкоригувати чинну радянську конституцію чи прийняти новий Основний Закон, а також провести за новими правилами парламентські вибори, російські політичні лідери безнеобхідної політичної й ідеологічної підготовки приступили до радикальної економічної реформи. Відомі спеціалісти в галузі транзитології Х.Лінц і А.Степан вважають, що інтерес Б.Єльцина до економічних змін, а не політичних, викликав значні прорахунки. Це ослабило і державу, і демократію, і економіку. Політична еліта хоч дослухалась до громадської думки, але ніяких ефективних механізмів контролю за її діяльністю створено не було (ні принципу відповідальності перед суспільством, ні інститутів, які могли б сприяти подібному контролю). Інститути представницьких органів влади і виборів були недостатньо розвиненими, ізольованими від впливу суспільства найперше через нерозвиненість і слабкість політичних партій. Більшість криз сучасного розвитку Росії виникали з того, що політичні цілі були принесені в жертву „швидким розрахункам” молодих економістів (уряд Є.Гайдара), які не мали достатнього політичного досвіду й знань [6; 8].

Підкреслимо, що в ході реформування політичної системи і переходу до ринкової економіки, постсоціалістичні країни зіткнулись ще з однією перешкодою, чи, використовуючи термінологію П. Штомпки, моральною травмою, суть якої полягала в усвідомленні й необхідності подолання сформованого у соціалістичний період критичного сприйняття Заходу, зокрема США, найперше як ворогів. Постає потреба визначити місце власної держави та суспільства у світі. Раніше вважали, що існує розвинений Захід, якому протистоїть розвинений соціалістичний світ, а решта держав – третій світ. Однак, крах системи соціалізму виявив, що за рівнем параметрів розвитку більшість постсоціалістичних країн не можуть конкурувати з розвиненими країнами Заходу. Тож, це нове розуміння було для значної частини громадян постсоціалістичних держав певним шоком, який тривав досить довго, особливо там, де відбувалось різке падіння ВВП. Чехія в порівнянні з іншими постсоціалістичними країнами вважалась доволі успішною, очевидно, тому у чехів бажання повернутися до Європи було просто шаленим. Щоправда, зауважимо, що прагнення вступу до європейських і євроатлантичних структур – Євросоюзу і НАТО, і важливість цього кроку ґрунтувалися не лише на практичних міркуваннях, зваженості власного статусу, але й на сильних емоційних факторах [10, с.97].

З початку 90-х рр. ХХ ст. західні вчені були захоплені змінами у ЦСЄ. Ф.Шміттер і інші дослідники спростували економічно детерміноване „вчення

про передумови” розбудови демократії. Причинно-наслідкові зв'язки набули зворотного характеру: демократію стилізували під передумову успішної ринкової економіки, а щоб це припущення виглядало більш переконливим, то його підсилили структурами міжнародної підтримки: лише демократичні режими мають перспективу отримання західної допомоги та вступу до ЄС і НАТО. Проте досить швидко вияснилося, що плану Маршалла для ЦСЄ не існує, а фактична допомога – мізерна. Характер сприйняття міжнародної допомоги у ЦСЄ, на думку К. фон Байме, був просто катастрофічним [9, с.143-144].

Населення ЦСЄ поволі переконувалось, що на допомогу Заходу не слід розраховувати. Угорський посол у Румунії заявив, що жодна країна не може вважатись демократичною, якщо її ВВП менший \$6000 США на душу населення, підкресливши, таким чином, що Угорщина змогла швидко демократизуватись, тоді як Румунія довго залишатиметься перехідною. Ці слова підтвердив А.Пшеворський, заявивши, що демократична система „з доходом на душу населення вищим \$6000 США в рік... напевно повинна вижити” [16, с. 49]. Його доказ дещо зм'якшувала теза Х.Лінца, проте, що парламентські системи навіть у бідних націях виживають удвічі частіше, ніж президентські системи.

Водночас тут допустимі особливі змінні перехідного характеру, які відображають контекст політичної системи кожної окремої країни. Враховуючи показник ВВП на душу населення на початку трансформації, бачимо що лише Чехія (\$7424 США), Словенія (\$6540) і Угорщина (\$5330) мали перспективу швидкої консолідації демократії. Болгарія (\$5113) і Польща (\$4086) перебували в допустимих межах. Інші країни мали ВВП менше \$3000 США. Порівняння цих показників з аналогічними в консолідованих демократіях третьої хвилі, свідчить, що в Іспанії було \$4159 США, у Греції \$3224, Португалії \$2397 ВВП на душу населення [16, с. 153]. Наведені розрахунки, відкинувши політичні фактори, зробив А.Пшеворський, хоч раніше вчений виступав проти узагальнень теорії модернізації і залежності демократизації від економічних факторів, адже вони не підтвердилися в Іспанії [16, с. 96]. Можливо, що підхід і правильний, але тому, що він застосовувався до всіх без винятку країн. Теза С.Хантінгтона, що демократія краще зберігається там, де існує американський вплив чи спадщина європейського колоніалізму, виявилася не менш проблематичною, хоч і враховувала політичні фактори міжнародного впливу.

Чехія, як і інші постсоціалістичні країни, розпочала радикальні соціально-економічні зміни в той час, коли рівень економіки ще не дійшов до найнижчої точки падіння. Тому чехи зіткнулись з потребою повного демонтажу значної частини існуючих секторів промисловості, при одночасній радикальній перебудові і модифікації багатьох виробництв, пов'язаних з переорієнтацією їх економік зі „Сходу” на „Захід” та з „інформаційною революцією”, економічною і

фінансовою глобалізацією. Відомо, що економічний спад у ході трансформації пережили всі країни ЦСЄ, але в кожній з них його глибина залежала від частки підприємств, створених у „комуністичний” період, у валовому національному доході. Виявилось, що тим секторам економіки, які склались до Другої світової війни в розрахунку на світовий ринок і його кон’юнктуру, було значно легше перебудуватись в умовах конкуренції, ніж промисловим „гігантам соціалізму”, побудованим виключно для потреб економіки країн колишнього радянського блоку. Так, Чехія, Угорщина і Польща, частка промисловості в національному доході яких за 1940-1980 рр. зроста відповідно на 7,3; 11,3 і 14,3% у 1994 р. показали промисловий спад на 8,9-19%. У Болгарії, Румунії і Словаччині, де до війни рівень розвитку промисловості був низьким, а при соціалізмі, завдяки індустріалізації частка промисловості у ВВП зроста відповідно на 32,6; 28,7 та 25,9% – спад досягнув 22,1-27,7% [15, с. 238-239]. Крім того, зауважимо, що відповідно до спаду економічних показників у цих країнах варіювалися і рівень адаптації політичної культури, і ступінь гостроти етнічних проблем.

Зазвичай практичний досвід доводить, що економічні і політичні реформи повинні взаємно доповнювати одна одну і досить рідко їх можна здійснити кожну, зокрема. В цілому, країни регіону чи успішно просуваються на економічному і політичному напрямках, чи зазнають поразки на обох. Жодна авторитарна чи тоталітарна системи не знали такого одержавлення економіки, як у соціалістичних державах. Прагнення одночасно сформувати ринкове господарство і стабільну демократичну систему неминуче породжує внутрішню суперечливість постсоціалістичного переходу. Хоч у тривалій історичній перспективі демократія і ринок взаємодоповнюються і зміцнюються, на перших етапах реформування колишніх соціалістичних держав вони вступають між собою в конфлікт. Він відбувається за наступною схемою: радикальні економічні реформи призводять до серйозного зниження життєвого рівня населення, труднощі початку переходу до ринку породжують політичну нестабільність, яка ускладнює створення правових і інституціональних основ подальших економічних реформ, заважає залученню іноземних інвестицій, сприяє продовженню економічного спаду, а економічний спад згодом посилює політичну напругу в суспільстві і розчарування в інститутах демократії. Проблема поглиблює те, з якою безпекаційністю і натиском проводились „шокові” ринкові зміни, що завдали великих збитків, стали руйнівними і витратними практично для всіх країн.

„Перехід до нових економічних умов, – пише відомий американський економіст Т.Сендлер, – передбачає компроміс між поступовими і негайними реформами для того, щоб скоротити витрати реструктуризації і підвищити їх здійсненність. Але такий шлях менш ефективний. Крім того, у період часткових реформ зберігаються групи, які зацікавлені в тому, щоб

уповільнити хід ринкових реформ і дискредитувати саму ідею переходу до нової економічної системи. Залишається питання, про існування оптимального періоду для проведення реформ у режимі „крок за кроком”. У такий спосіб зберігається можливість несвоечасного проведення тих чи інших реформ, коли можливий відхід від початкового шляху по мірі завершення реформ і оцінки ситуації, з огляду нових перспектив, які відкриваються. Зрозуміло, що неможливо запропонувати єдиний шлях переходу до ринкової економіки, оптимальний для всіх країн колишнього соціалістичного табору” [5, с. 297].

Тож, час, що минув з початку трансформацій у постсоціалістичних країнах, виявив різні проблеми суспільно-політичних змін їх суспільств. Чехії вдалось міцно зайняти свою нішу серед тих країн, які рухаються цим шляхом швидше і успішніше, інші країни вирішують проблеми трансформації повільніше і досягли менших результатів. Є низка причин, позитивного і не зовсім вдалого, вирішення проблем трансформації і кожна країна вносить до цього переліку свої – специфічні і притаманні лише їй. Зазначимо також, що не слід очікувати будь-якої подібності, чи прагнути до сліпого копіювання досвіду іншої країни, навіть серед найближчих сусідів (як Чехія і Словаччина), чи дотримуватись одночасності в розвитку суспільно-політичних трансформацій постсоціалістичних країн, це – неможливі речі. Та, зрештою, до цього не варто й прагнути, адже кожна країна має свій економічний потенціал, політичну систему, політичну культуру, духовність, ментальність тощо, а, відповідно, і розвивається згідно з власними особливостями.

Джерела та література:

1. Домбовски М. Государство и пост-индустриальная экономика // Вестник Европы. XXI век. Т. XVIII. – М.: Аспект Пресс, 2006. – С. 61-71;
2. Ермаханова С.А. Теория модернизации: история и современность / Ермаханова С.А. // Актуальные проблемы социально-экономического развития: взгляд молодых ученых: [сб. науч. тр. / под ред. В.Е. Селивестрова, В.М. Марковой, Е.С. Гвоздевой]. – Новосибирск: ИЭОПП СО РАН, 2005. – Разд. 2. – С. 233–247;
3. Линецкий А.В. Российские институты политического представительства в условиях радикальных общественных трансформаций. Опыт сравнительного анализа. – СПб.: С.-Петербург. ун-т, 2008. – 375 с.;
4. Растоу Д. Переходы к демократии: попутка динамической модели / Растоу Д. // Политические исследования. – 1996. – № 5. – С. 5-15;
5. Сэндлер Т. Экономические концепции для общественных наук. – М.: Дело, 2006. – 394 с.;
6. Шевцова Л. Посткоммунистическая Россия: логика трансформации и перспективы. – М.: Наука, 1998. – 488 с.;
7. Штомпка П. Социальные изменения как травма (статья первая) / Штомпка П. // Социологические исследования. – 2001. – № 1. – С. 6–14;
8. Avon A. Russia's Revolution: 1989-2006. – Paris, 2007. – 306 p.;
9. Beume K. von. Ansätze

zu einer Theorie der Transformation der ex-sozialistischen Länder Osteuropas // Merkel W. (Hrsg.) Systemwechsel. 1. Theorien, Ansätze und Konzeptionen. – Opladen, 1996. – S. 141-171; **10.** Bunce V. Comparing East and South // Journal of Democracy. – 1995. – Vol. 6. – № 3. – P. 90-112; **11.** Gill C. A new turn to authoritarian Rule in Russia? // Democratization. – 2006. – February. – Vol. 13. – Issue 1. – P. 58-77; **12.** Henderson K. and Robinson N. Post-Communist Politics. An introduction. Prentice Hall Europe. – L., 1997. – 424 p.; **13.** Matheson A. Modernisacja sektora publicznego: nowy program. Przegląd dwóch dekad modernizacji z perspektywy zarządzania zasobami ludzkimi // Sluzba cywilna. – 2003/2004. – № 7. – S. 29–52; **14.** Offe C. Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East-Central Europe // Economic Institutions, Actors and Attitudes; East-Central Europe in Transition / Eds. G. Lengyl, C. Offe and J. Tholen. – Budapest, 1992. – P. 11-34; **15.** Poznanski K. Transition and its Dissenters: An Introduction // East European Politics and Society. – 1999. – Vol. 15. – № 2. – P. 230-249; **16.** Przeworski A. Democracy and the market, political and economic reforms in Eastern Europe and Latin

America. – N.Y.: Cambridge Univ. Press, 1991. – 210 p.; **17.** Roeder Ph.G. The Revolution of 1989: Postcommunism and the Social Sciences // Slavic Review. – 1999. – Vol. 58. – № 4. – Winter. – P. 742-764.

Tetiana Fedorchak

Political Transformation of Czech Republic: a Special Case among Post-Socialism Countries

The author studies social and political changes in modern Czech Republic in the context of post-socialism development of countries Central and Eastern Europe and marks, that there are about ten differences of democratization of countries in a region; proves that the peculiarities of transformation in this country in a transitional period confirms absence of the unique optimum strategy on a way to the democratic political system and market economy; these factors of democracy complement each other and, in connection with the features of country, whether win, whether test failures.

Key words: Czech republic, post-socialism countries, democracy, political and economic reforms, transformation, democratization.

УДК: 342.54:305 (477)

© **Ірина Цікул**
(м. Чернівці)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

У статті автор здійснює аналіз системи правових засобів налагодження гендерних відносин в Україні. Сьогодні основним нормативно-правовим актом, що регулює проблеми гендерної рівності в Україні, є Закон України „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” (2005), окремий розділ якого присвячений забезпеченню прав і можливостей жінок у громадсько-політичній сфері. На думку автора статті основною проблемою вітчизняного законодавства у сфері гендеру є декларативність його положень. Більшість загальних норм щодо неприпустимості дискримінації, рівності прав і свобод, їх охорони та захисту не реалізуються на практиці.

Ключові слова: гендерна рівність, гендерний паритет, дискримінація, законодавча ініціатива, гендерне законодавство, гендерне квотування.

Проголосивши себе демократичною, соціальною і правовою державою, Україна обрала для себе політичний і правовий орієнтир, досягнення якого передбачає конструктивні дії, перегляд суспільних ідеалів і структури суспільних зв'язків. Серед останніх важливе місце посідають соціально-статеві, які у демократичних суспільствах регулюються з позиції рівності жінки та чоловіка. Гендерна рівність виступає складовою загального принципу рівності як основи демократичного устрою держави й суспільства. Принцип рівності – це універсальна категорія, яка виключає дискримінацію за будь-якою ознакою: раси, релігії, кольору шкіри, соціального статусу. Рівність за ознакою статі відображає тільки один, але дуже вагомий елемент у конструкції загального принципу рівності [5, с. 67-68].

На сьогодні в Україні громадяни позбавлені досконалої системи правових засобів налагодження гендерних відносин. Поділ ролей відбувається переважно стихійно, коли лише формуються, хоча й надто повільно, нові підходи до творення правових основ гендера. Оскільки право як найвища форма соціальної взаємодії має високу гуманітарну цінність, якою не завжди володіють інші соціальні регулятори, його вплив на гендерні відносини призводить до позитивних зрушень. Саме тому за умов існування сучасних правових механізмів недоцільно залишати гендерне питання в архаїчному стані стихійної саморегуляції.

Правове регулювання державної гендерної політики здійснюється нормативно-правовими актами двох рівнів: наднаціонального (міжнародні правові акти, ратифіковані Україною) та національного (національні нормативно-правові акти щодо рівноправності жінок і чоловіків). Проте, на нашу думку, утвердження рівності обох статей, забезпечення їх рівних прав і можливостей потребує вдосконалення й оптимізації функціонування всієї правової системи України, оскільки без підвищення ефективності галузевого законодавства щодо гендерної рівності неможливо забезпечити успішний розвиток гендерної політики.

Метою статті є аналіз системи правових засобів налагодження гендерних відносин в Україні.

Також на сьогодні в Україні дискусійним видається питання щодо методу регулювання гендерних відносин. З одного боку, широко використовується диспозитивний метод, який передбачає надання жінкам цілого спектра прав та можливостей, що забезпечують